

Αναλύοντας το «Σκασιαρχείο» (1949):
Όφεις μιας σύγχρονης θεσμικής και κριτικής παιδαγωγικής

Χαράλαμπος Μπαλλάς

Η ταινία του Jean - Paul Le Sanois «Σκασιαρχείο» (1949) για τη ζωή του δασκάλου Celestin Freinet είναι μια μαρτυρία για την εκπαίδευση στον 20^ο αιώνα. Το ενδιαφέρον είναι ότι στην ελληνική ιστορία της εκπαίδευσης, στα συγγράμματα που έχουμε μ' αυτόν τον τίτλο, ο Celestin Freinet απουσιάζει, με ελάχιστες εξαιρέσεις. Απουσιάζουν επίσης από αναφορές σε εκπαιδευτικούς που αναφέρθηκαν σ' αυτήν την παιδαγωγική, όπως ο Τζάνος Τσαγκιάς, η Μυρσίνη Κλεάνθους – Παπαδημητρίου, ο Ε. Αθανασιάδης ή ο Χάρης Πάτσης. Αυτή η παιδαγωγική λείπει. Το τέλος του ελληνικού εμφυλίου (1946 – 1949) ήταν κι ένα τέλος για όλον αυτόν τον πειραματισμό του μεσοπολέμου αλλά κι ένα βιολογικό τέλος για ένα μεγάλο αριθμό παιδαγωγών που πέθαναν είτε στη διάρκεια του αντιφασιστικού αγώνα (1940 – 1944), ή στη διάρκεια των χρόνων που ακολούθησε την ήττα των κομμουνιστικών ιδεών (1944 – 1949) ή έζησαν αλλά εξορίστηκαν και απολύθηκαν ή συμβιβάστηκαν.

Ο Celestin Freinet είναι ο κομμουνιστής δάσκαλος του μεσοπολέμου, με τις ιδέες του αντέχουν στην εξέγερση του Μάη του '68 και να είναι σθεναρές ακόμα και σήμερα. Ιδέες που τις μοιράσθηκε με την Elize τη σύζυγό του και αποδίδονται πιστότερα στη ταινία του Daniel Losset, *Ο δάσκαλος που άφηγε τα παιδιά να ονειρεύονται* (2006). Στον δικό μας μεσοπόλεμο γνωρίζουμε μια παρόμοια περιγραφή του κλίματος του «Σκασιαρχείου» στα σχολεία της Νέας Ιωνίας με δάσκαλο τον Τζάνο Τσαγκιά, ο οποίος είχε μαζί του και αλληλογραφία.¹ Είχε προηγηθεί μια (πιθανή) συνάντηση μαζί του τριών εκπαιδευτικών στη Γαλλία το 1926, έτσι ώστε στη συνέχεια να έχουμε την πρώτη μετάφραση άρθρου του στην Ελλάδα.² Ήταν τα χρόνια της Διεθνούς των Εργατών της Παιδείας³ και τα χρόνια της σταφίδας, με την κρίση να χτυπά

¹ Το γράμμα του Freinet δημοσιεύεται στην αρχή του βιβλίου με ημερομηνία 23 – 1- 1929. Γράφει μεταξύ άλλων ο Freinet: «Διευκρινίζω την πρότασή μου. Είδατε πως γράφουν τα δικά μας παιδιά στο περιοδικό *La Gerbe*. Φτάνει να ζητήσετε από τα δικά σας να σας διηγηθούν τη ζωή τους δηλ., πως τρώνε, πως ζουν οι γονείς τους, η γύρω φύση τους, τα ζώα και φυτά, τα τοπικά έθιμα κλπ και είμαι βέβαιος πως καθετί που θα γράψουν θα είναι ενδιαφέρον, φτάνει μόνο να είναι η αληθινή έκφραση τους, η ίδια η ζωή των παιδιών». Δες Celestin Freinet, *Όχι πια αναγνωστικά - Το τυπογραφείο στο Δημοτικό Σχολείο*, μετάφραση - διασκευή Τζάνου Τσαγκιά, Εκδοτικός Οίκος Κοντομάρη, Αθήνα χχ., σελ. 8.

² Οι τρεις εκπαιδευτικοί είναι η Ρόζα Ιμβριώτη, ο Ιορδάνης Ιορδάνογλου και ο Θεόδωρος Βλιζιώτης. C. Freinet, «Το σχολείο εργασίας», μετάφραση Θ.Β(λιζιώτη), περιοδικό *Νέα Αγωγή*, 1 – 8 - 1926, 5 στο Παναγιώτης Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα*, από το 1875-1974, *Τόμος Γ', Η εδραίωση του «μαρξισμού-λενισμού» και οι αποκλίσεις ή οι ετερογενείς επεξεργασίες* (1926 - 1955), Γνώση, Αθήνα 1933, σελ. 459.

³ Χαράλαμπος Νούτσος, «Για μια νέα 'Διεθνή των εργατών της παιδείας στην Ευρώπη';», στο Χ. Αθανασιάδης, Αλ. Πατραμάνης (επιμέλεια), *Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και εκπαιδευτικοί*, Κλαδικό Εκπαιδευτικό Ινστιτούτο, ΙΝΕ – ΓΣΕΕ, Αθήνα 2003, σελ. 172 – 190.

λίγα χρόνια αργότερα την Ελλάδα, ακριβώς γιατί η Γαλλία προχώρησε στη δική της παραγωγή. Να κάτι κοινό επίσης που συνδέει αυτές τις δύο χώρες και παρουσιάζεται στο 'Σκασιαρχείο'! Στα χρόνια της τελευταίας δικτατορίας (1936 – 1941) η τεχνική της αλληλογραφίας, όπως παρουσιάζεται και στο 'Σκασιαρχείο', γνωρίζει άνθιση σ' ένα μικρό αριθμό δασκάλων. Στα χρόνια που ακολουθούν τον εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία αυτή τη φορά, η Μυρσίνη Κλεάνθους – Παπαδημητρίου, είναι η πρώτη που βλέπει το 'Σκασιαρχείο'. Και μόνο στην ιστορία της εκπαίδευσης τη δική της, *Νέα Αγωγή* (1952), έχουμε την παρουσίαση του Celestin Freinet. Την ταινία όλοι θα τη δούμε πολύ αργά, το 2010, από το «Νεανικό Πλάνο» και θα χρειαστούν λίγα χρόνια και η συμβολή της Παιδαγωγικής Ομάδας «Το Σκασιαρχείο» να συσχετιστεί η ταινία με τη ζωή αυτού του δασκάλου. Βέβαια το όνομά του είχε αφαιρεθεί ήδη από το 1948. Στην προβολή της το 2010, στο ερώτημα που έγινε για το πόσοι γνωρίζουν το έργο του Celestin Freinet, σηκώθηκε μόνο ένας μονοψήφιος αριθμός χεριών. Από τότε έχουμε αλλάξει πολλά.

Ας δούμε όμως ξανά την ταινία με τα μάτια της φαντασίας μας. Ο καινούριος δάσκαλος (αυτός εξάλλου είναι και ο αγγλικός τίτλος)⁴ γνωρίζει τα παιδιά εκτός σχολείου και τα περιεργάζεται στη δική τους περιέργεια για μάθηση. Οι άνισες σχέσεις των παιδιών (ομάδα/ αρχηγός) αρχίζουν και γίνονται ορατές. Αυτό που είναι ανοιχτό είναι μόνο το πεδίο, το ερώτημα, οι δυνατές απαντήσεις και τα σχόλια. Γνωρίζει την κοινότητα αβίαστα και ο ψίθυρος γι' αυτόν δεν διαφέρει από την εμπειρία των ελλήνων εκπαιδευτικών με την άφιξή τους σ' ένα σχολείο. Η ανίχνευση του σχολείου είναι η φαινομενολογική έκθεση στα υλικά του: έδρα, θρανία, βάθρο, χάρτες, χρονολογίες και πειθαρχία. Η διδασκαλία της ιστορίας είναι η αγωγή του πολίτη. Τα αγόρια με τα κορίτσια δεν είναι μαζί. Ο παλιός δάσκαλος είναι αυτός που συμβουλεύει τον νεώτερο και συμμαχεί εν δυνάμει και μαζί του. Η λειτουργική γραμματική είναι η έκθεση ιδεών για το πώς φαντάζομαι το καινούριο δάσκαλο κι αυτό που ακολουθεί είναι στο κοίταγμα των παιδιών ένας αναστοχασμός για τη σχέση του δασκάλου με τα παιδιά. Ο 'καιρός μαθητής', μαζί με το σχήμα ομάδα/ αρχηγός, είναι το διαρκές στοιχείο για τον αν θα πετύχει ή όχι το σχολείο. Αμέσως η τάξη συσχετίζεται με την πολιτική, καθώς η τοπική αυτοδιοίκηση είναι αυτή που θα λάβει το αίτημα για τις ανάγκες των παιδιών. Ο πόλεμος είναι η ατμόσφαιρα κι η παιδαγωγική σχεδόν ξεινά μ' αυτόν. Είναι ο βιόκοσμος που προηγείται. Η τάξη αλλάζει με τον συμμετοχικό σχεδιασμό των παιδιών. Δε την ετοιμάζει ο δάσκαλος παρά μόνο σε μικρό βαθμό. Ο τρόπος να κάνουμε ιστορία αλλιώς είναι οι πρώτες δοκιμές της νέας παιδαγωγικής. Η έδρα είναι η πρώτη που αντικαθίσταται από την ολομέλεια των παιδιών, το δικαίωμα γνώμης, την (συν)εργασία και την ψηφοφορία.

⁴ Ο γαλλικός τίτλος του 'Σκασιαρχείου' είναι μεταφραζόμενος ως 'το σχολείο των θάμνων'. Τα παιδιά πήγαιναν και κρύβονταν πίσω από τους θάμνους. Το αναπάντεχο είναι πως απαγορεύτηκαν οι θάμνοι στους κήπους και τις παιδικές χαρές για λόγους προστασίας των παιδιών από ηδονοβλεψίες. Ο τίτλος είναι έτσι η αναπόληση μια άλλης, πιο αθώας εποχής.

Το ποδήλατο και ο ποδηλατικός γύρος στην Γαλλία είναι η πρώτη σχέση των παιδιών με την έρευνα και την παραγωγή γνώσης. Ο δάσκαλος υποστηρίζει πως η διάκριση είναι αναγκαία στα παιδιά. Εισάγεται η τεχνολογία στη ζωή των παιδιών (ποδήλατο, φωτογραφία, γραφομηχανή, τυπογραφείο, ραδιόφωνο, ηλεκτρική τουρμπίνα, κινηματογράφος) και η νεωτερικότητα αποκτά ένα πρόσημο σύγκρουσης ανάμεσα στον Freinet που την αποσυνδέει από τον καπιταλισμό, εισάγοντας την κριτική παιδαγωγική και στην κοινότητα που την συνδέει μ' αυτόν. Τα παιδιά κάνουν τις διαδρομές τους, και ζουν και στους τρεις χώρους, την τάξη, την αυλή και την κοινότητα. Φέρνουν εργασίες που αφορούν τις ζωές, τις οικογένειές τους και το πολιτισμό τους. Το σχήμα ομάδα/ αρχηγός υποχωρεί καθώς τα παιδιά αγαπούν το σχολείο. Η αλληλογραφία φέρνει στο σχολείο τους τον μακρινό άλλο [other], ανοίγοντας τα όρια της κοινότητας. Μοιράζονται σε ομάδες και με το τυπογραφείο προχωρούν σε δημοσιογραφικές αποστολές και στη συγγραφή κειμένων που επιλέγουν σε συνεννόηση με όλους. Επιβραβεύουν τα κείμενα και αποδέχονται το ποιο είναι το καλύτερο. Αναζητούν τη γνώση στους ανθρώπους, τη προφορική ιστορία, στους χώρους που δεν είναι σε βιβλία έτοιμη γνώση. Στοιχειοθετούν τα κείμενά τους και κάνουν τα μικρά τους βιβλία γραμμένα πάνω σε ψηφοδέλτια. Το σπιτάκι με τα καλάμια στο ποτάμι είναι η σχέση της φύσης με την ενέργεια και το σχολείο. Η γλώσσα και μαθηματικά, εντασσόμενα σε μια ημερήσια διάταξη ή μια κεντρική ιδέα ή ένα ισχυρό νόημα, έχουν λειτουργικό χαρακτήρα και γίνονται αιτία παραγωγής κρίσης (judgement) των παιδιών. Είναι αντιμέτωπα με το ενδεχόμενο λογοκρισίας όταν τα θέματα είναι ευαίσθητα. Κι ο δάσκαλος γνωρίζοντας τη δημοσιογραφική δεοντολογία του αλογόκριτου κειμένου, το δημοσιεύει. Από τις πρώτες εικόνες οι άνθρωποι έχουν την παιδεία, το τραύμα, την αισθητική προτίμηση, τις παιδαγωγικές αρχές και τη σχέση δασκάλου / μαθητή στο στόμα τους. Η δημόσια σφαίρα είναι το συγκείμενο (context), το σχολείο και οι συλλογικές δράσεις του το κείμενο (text) που συνομιλεί μαζί του.

Το σχολείο της κοινότητας είναι στα όρια να μείνει χωρίς κοινότητα, καθώς βάζει εναντίον του. Η κοινότητα διχάζεται αλλά το πλεονέκτημα είναι πολιτικό και αφορά τους ανθρώπους που ασκούν εξουσία, έχουν οικογένεια και απειλείται η αυθεντία τους. Η αφίσα είναι αυτή που σηματοδοτεί την αντιπαράθεση. Οι γονείς εκβιαζόμενοι να μη στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο, ακόμη κι όταν ο σύμβουλος γνωματεύει θετικά για τον δάσκαλο, οδηγούν τον δάσκαλο στην απόλυσή του. Ο ακόμη και σημερινός νεοφιλελεύθερος λόγος για το σχολείο είναι αυτός της αβύσσου που πέφτουν μέσα οι δημόσιοι πόροι. Η συμφωνία να εργαστεί ο δάσκαλος για τις απολυτήριες εξετάσεις του 'κακού μαθητή', η ανάδυση της υποκειμενικότητας του παιδιού, η συνάρθρωση του εαυτού του με τα μόλις ψηφισθέντα δικαιώματα του ανθρώπου (1948), η κριτική στο σύστημα της παπαγαλίας και η αγάπη των παιδιών για τον δάσκαλο, είναι η υπόσχεση της ευτυχίας. Θεσμική παιδαγωγική (σχέσεις των παιδιών με τον δάσκαλο) και κριτική παιδαγωγική (σχέσεις του σχολείου με την οικονομία και την πολιτική) αντάμωσαν. Κι εμείς

ανταμώσαμε με την σύντηξη των οριζόντων (confussion of horizons), μι' αυτά που ανταλλάσσουμε.

Και κάτι τελευταίο για τη συγκυρία της ελληνικής κρίσης (2010 -), τη βιβλιοθήκη με τα βιβλία των παιδιών που ελπίζουμε κάποτε να δούμε και τις προτάσεις για την εκπαιδευτική πολιτική. Όλα αυτά τα χρόνια η επιστροφή στην ιστορία του 20^{ου} αιώνα πήρε πολλές μορφές. Κυριότερα όμως η εποχή μας συσχετίστηκε μ' αυτή του μεσοπόλεμου: αντιπαράθεση κομμουνισμού/φασισμού, κρίση και δημοκρατία. Στο ξεκίνημα της κρίσης ο Αλέξης Δημαράς επιμελήθηκε ένα μεγάλο αφιέρωμα στα αναγνωστικά της εκπαίδευσης. Ο Freinet με το *Όχι πια αναγνωστικά* (1933) απουσίαζε. Λίγα χρόνια μετά, το 2013, τα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου μοιράζονται από τον τύπο και συγκεκριμένα από το «Βήμα της Κυριακής». Η επιτυχία της έκδοσής τους ήταν μεγάλη. Σ' αυτό το κλίμα η απόπειρα να ειδοθεί ένα αναγνωστικό με τη μέθοδο Freinet λογοκρίθηκε⁵ από το Πανεπιστήμιο Αθηνών στο πλαίσιο της Ζώνης Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ). Όμως τα λόγια του Freinet, στην ελληνική τους μετάφραση είναι ακόμη μια πολεμική κατά των έτοιμων αναγνωστικών: και μια πρόταση για το μέλλον των σχολικών βιβλιοθηκών μας: *«Πόση χαρά νιώθει το μικρό νήπιο, όταν για πρώτη φορά του δοθεί αυτό το πρώτο βιβλίο που του φαίνεται πως είναι αρχικό σκαλοπάτι για τη μυστηριώδη απόκτηση της γνώσης!. Το διατρέχει αγόρταγα και πέρα ως πέρα! Κοιτάζει όσο μπορεί καλύτερα – πολλές φορές και παρά την απαγόρευση του δασκάλου... τις χρωματιστές και άλλες ζωγραφιές που περιέχει. Σε λίγες μέρες το βιβλίο αυτό δεν κρατάει πια κανένα μυστικό για το παιδί, δεν έχει καμιά επιθυμία να το γνωρίσει πότε, ούτε καν εκείνα τα ιερογλυφικά μαύρα σημάδια που είναι πάνω στο άσπρο του χαρτί – τα γράμματα. Κι ύστερα από κάμποσες ακόμη μέρες, το Αλφαβητάριο αυτό, καταξεσκισμένο και κολοβωμένο από καμπόσα φύλλα, καταλερωμένο γιατί πολλές φορές τοποθετήθηκε πάνω στην τραπεζαρία ή στην κουζίνα, λησιμονημένο κάποτε επί ολόκληρη μέρα σε κάποια πέτρα του δρόμου που πάει από το σπίτι στο σχολείο, πολύ γρήγορα θα γίνει 'αγνώριστο' κυριολεκτικά, μια 'φυλλάδα' χωρίς χρώματα, χωρίς ζωή και ενδιαφέρον, τόσο που φτάνει μόνο για το 'καθημερινό' μάθημα. Το ενδιαφέρον του παιδιού γι' αυτό το ευχάριστο εναρκτήριο δώρο βάσταξε όσο βαστά η φωτιά ενός άχυρου που το σχολείο ποτέ ίσως δεν θα μπορεί να την ξαναάψει».*⁶

Εμείς στο 'Σκασιαρχείο' λέμε να βάλουμε μια διαρκή φωτιά!

Ο Χαράλαμπος Μπαλτάς είναι δάσκαλος στο 35^ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών, αρθρογραφεί τακτικά στο περιοδικό «Παιδεία και Κοινωνία» (2010 – 2016) και είναι μέλος της παιδαγωγικής ομάδας «Το Σκασιαρχείο». babisbaltas@gmail.com

⁵ Χαράλαμπος Μπαλτάς, Ελισάβετ Παντελιάδου, «Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας και Κριτική Παιδαγωγική: Το παράδειγμα της πρόσληψης του αναγνωστικού *Οι φίλιες των παιδιών* (2014) και το σχολείο της κοινότητας», Ανακοίνωση (poster) στο 2^ο Συνέδριο του «Νέου Παιδαγωγού». (Ίδρυμα Ευγενίδου - 23, 24 Μαΐου 2015)

⁶ Celesten Freinet, *Όχι πια αναγνωστικά - Το τυπογραφείο στο Δημοτικό Σχολείο*, μετάφραση διασκευή Τζάνου Τσαγκιά, Εκδοτικός Οίκος Κοντομάρη, Αθήνα χχ., σελ. 22.